

assimilation of scientific knowledge accumulated by mankind, acquisition of certain skills and abilities for the further performance of socially meaningful functions. On the basis of the analysis of modern transformations, a dialectical link between education and socialization is shown: education that takes part in social integration ensures the formation of a socially important person, and socialization, integrated into the overall process of education, education and development of the individual, becomes an integral part of education.

In the modern world, education is a complex and multifaceted social phenomenon, the sphere of transmission, mastering and processing of knowledge and social experience. Education integrates different types and contents of educational and educational activities into a single social system, orienting them to the social order and the needs of society. The development of society itself, the state of its culture and spirituality, the pace of economic, scientific and technological, social progress depend on the quality and level of education.

The current state of Ukrainian society is due to the process of joining the world civilized community. This process also affects a social institution such as education. In the modern world, the role of education has grown, which has become one of the decisive, determining factors for the effective development of society.

Keywords: education, society, state, national features, integration, globalization.

УДК 141.824/827:329.15:321.64

Шипунов Г. В.,

кандидат політичних наук, доцент кафедри теорії та історії політичної науки, Львівський національний університет ім. Івана Франка (Україна, Львів), gennadij.shipunov@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-2961-3516>

ІДЕЙНО-ІНСТИТУЦІЙНА ЕВОЛЮЦІЯ КППРС В КОНТЕКСТІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПОЛІТИЧНОГО РЕЖИМУ СРСР

Виокремлено та досліджено основні етапи трансформації політичного режиму СРСР у 1953–1991 роках. Обґрунтовано, що цей процес визначив головні траєкторії ідеологічного та організаційного розвитку КППРС: лібералізація політичного режиму СРСР за М. Хрущова зумовила обмеження одноосібної влади керівника партії та посилення впливу партапарату, що детермінувало формування внутрішньопартійного режиму авторитарно-бюрократичного централізму. Його остаточна консолідація відбулась у період правління Л. Брежнєва у формі встановлення влади партійної номенклатури. Лібералізація та демократизація політичного режиму в СРСР за М. Горбачова призвела до максимального за весь час існування КППРС розширення внутрішньопартійної демократії, падіння влади партноменклатури та утвердження внутрішньопартійного режиму демократичного централізму.

Ключові слова: політичний режим, лібералізація, демократизація, комуністична партія, ідеологія, марксизм-ленінізм, партійна організація.

Ідеологічний та організаційний розвиток лівих політичних партій у ХХІ столітті значною мірою заданий попереднім досвідом їхньої ідейно-інституційної еволюції. Саме тому, на нашу думку, повноцінне з наукової точки зору дослідження актуального стану розвитку лівих партій, зокрема й комуністичних, потребує неодмінного врахування такого досвіду.

Спираючись на цю методологічну установку, зауважимо, що Й. Сталін, перетворивши концепцію «соціалізму в одній країні» на власну ідеологічну платформу, використав її як інструмент для політичного знищення своїх опонентів (Л. Троцького, Г. Зінов'єва, Л. Каменєва та М. Бухаріна) у внутрішньопартійній боротьбі за владу, яка загострилась у Російській комуністичній партії (більшовиків) (РКП (б), з 1925 року – Всесоюзна комуністична партія (більшовиків), з 1952 року – Комуністична партія Радянського Союзу) після смерті В. Леніна у січні 1924 року. Здобувши повну перемогу в цій боротьбі наприкінці 1920 років, він перейшов до побудови одноосібного тоталітарного режиму в партії, а згодом й у цілій державі. Зміни у такому напрямі ідейно-інституційного розвитку КППРС

стали можливими лише після смерті Й. Сталіна у березні 1953 року та були детерміновані загальною логікою трансформації політичного режиму СРСР. Як слушно зазначає Р. Пайпс, сягнувши найвищої точки диктату одного, процес централізації не міг мати подальшого розвитку і у результаті смерть Сталіна призвела до повільного розпаду партії та її влади в країні [8, с. 520].

На нашу думку, можна виокремити такі етапи трансформації політичного режиму СРСР, які в тому чи іншому ступені визначили ідеологічний та інституційний розвиток КППРС у 1953–1991 роках. По-перше, вихідним пунктом тут став ХХ з'їзд КППРС (лютий 1956 року) під час якого М. Хрущов (7 вересня 1953 року на пленумі Центрального Комітету (ЦК) партії його було обрано Першим секретарем ЦК КППРС) виступив із докладом «Про культ особи та його наслідки». У ньому він звинуватив Й. Сталіна в масовому терорі, створенні культу власної особи, узурпації та зловживанні владою в партії й державі. «Культ особи Сталіна... перетворився на певному етапі у джерело цілої низки надзвичайно великих та вельми тяжких спотворень партійних принципів, партійної демократії, революційної законності... Ті негативні риси Сталіна, які за Леніна проступали лише у зародковому вигляді, розвинулись в останні роки у тяжкі зловживання владою зі сторони Сталіна, що нанесло незліченну шкоду нашій партії... Той, хто чинив опір цьому або намагався довести свою точку зору, свою правоту, той був приречений на виключення з керівного колективу з наступним моральним і фізичним знищенням», – наголошував М. Хрущов [11].

Цей доклад зафіксував початок процесу десталінізації (лібералізації) тоталітарного режиму в СРСР і всередині КППРС. Одним із важливих наслідків зазначеного процесу став, зокрема, поступовий перехід держав Центральної та Східної Європи на «новий», «національний» шлях до соціалізму, який мав базуватись на врахуванні національно-історичних особливостей кожної держави. Національний (польський, угорський, чехословацький тощо) шлях до соціалізму¹ означав можливість спокійного, мирного переходу до соціалізму (без революції та диктатури пролетаріату), наявність змішаної економіки, присутність елементів справжнього демократизму в політичному житті, а також нормалізацію відносин між державою та церквою.

Знаковою подією у межах цього етапу стало також ухвалення нової, третьої програми КППРС на ХХІІ з'їзді партії (жовтень 1961 року). У виступі на з'їзді М. Хрущов обґрунтував необхідність ухвалення нової програми тим, що у ній мав бути зафіксований факт «повної та остаточної» перемоги соціалізму в СРСР та, як наслідок, його перехід на наступний етап історичного розвитку – побудови комунізму [12, с. 151, 161–162]. Тож нова програма була означена як «програма побудови комуністичного суспільства». Крім тези про перемогу соціалізму та перехід до побудови комунізму, програма визначала основні риси комунізму і проголошувала, що у 1980 році в Радянському Союзі буде «в основному

¹ Ідеологічне положення про багатоманітність за нових історичних умов форм переходу держав до соціалізму, здійснити який можливо не шляхом громадянських війн і революцій, а засобом мирних політичних та економічних перетворень, було присутнє у виступах на ХХ з'їзді КППРС та закріплено в його офіційних рішеннях.

побудовано комуністичне суспільство». «Нинішнє покоління радянських людей житиме за комунізму», – такими словами завершувався оновлений основний ідеологічний документ КПРС. У ньому було також чітко зафіксовано, що партія є «керівною та спрямовуючою силою радянського суспільства» [9, с. 62, 136, 142].

По-друге, усунення від влади М. Хрущова та обрання на Пленумі ЦК у жовтні 1964 року Першим секретарем ЦК КПРС (у 1966 році посаду перейменовано на Генеральний секретар ЦК КПРС) Л. Брежнєва. Зміна найвищого партійного (державного) керівництва ознаменувала суттєву корекцію ідеологічної концепції партії та низки організаційних принципів її функціонування. В ідеологічному вимірі йдеться насамперед про заміну хрущовської програми «розгорнутого будівництва комунізму» на брежнєвську – «розвинутого соціалістичного суспільства» («розвинутого соціалізму»)¹.

Її концептуальна основа полягала, по суті, у відмові від розгляду нового історичного етапу розвитку СРСР як періоду побудови комунізму. Натомість було проголошено, що радянське суспільство вступило у тривалу стадію існування в якості розвинутого соціалістичного суспільства. Це означало, іншими словами, що перспектива побудови комунізму знову відкладалась на невизначений термін (була переведена з практичної площини до теоретичної). Протягом тривалого, і тепер вже невизначеного у завершенні, шляху до комунізму побудоване у СРСР соціалістичне суспільство мало всебічно вдосконалюватись і покращувати життя людей. Причому саме «розвинуте соціалістичне суспільство» у рамках нового підходу було концептуалізовано як самодостатнє, саме собою цінне, через що розглядалось як найвище досягнення соціального прогресу на даному етапі історичного розвитку. Особливу увагу треба звернути на те, що у такому форматі ця концепція відігравала роль легітимізуючого механізму (інструменту) для влади партійного апарату (бюрократії) КПРС: партія (її найвище керівництво) забезпечувала радянським людям «суспільне щастя» вже тут і зараз у вигляді «розвинутого соціалізму», що полегшувало очікування приходу комунізму.

Ще одним кроком у напрямі забезпечення зміцнення позицій найвищої партійної бюрократії (номенклатури)²

¹ Вперше Л. Брежнєв оголосив про побудову в СРСР розвинутого соціалістичного суспільства у листопаді 1967 року у промові з нагоди п'ятдесятиріччя більшовицької революції [1, с. 92]. Тож, починаючи саме з 1966–1967 років, з офіційних документів КПРС почали виключати формулювання хрущовського періоду про перехід СРСР до побудови комунізму, а також конкретні дати завершення цього процесу (зокрема, з програми партії було вилучено її заключне гасло про те, що «нинішнє покоління радянських людей житиме за комунізму»). Остаточна теза про побудову в Радянському Союзі «розвинутого соціалістичного суспільства» була затверджена на XXIV з'їзді КПРС у березні–квітні 1971 року.

² Детальний аналіз партійної номенклатури проведений у працях югославського політичного діяча та дослідника М. Джиласа «Новий клас: Аналіз комуністичної системи» (1957), а також радянського науковця М. Восленського «Номенклатура. Пануючий клас Радянського Союзу» (1980). Зокрема, за твердженням М. Джиласа, у СРСР, попри засадничу марксистську установку про утвердження безкласового суспільства з побудовою комунізму, був сформований новий правлячий клас – політична (партійна) бюрократія. «Сучасний комунізм – це не тільки партія певного типу або виникаючий з монополістичної власності та надмірного державного втручання в економіку бюрократизм. Сучасний комунізм – це

стали зміни статуту КПРС на XXIII з'їзді партії (березень–квітень 1966 року). Йдеться передусім про вилучення з нього норм, внесених на попередньому з'їзді у 1961 році, які чітко регламентували (обмежували) термін перебування партійних функціонерів на керівних посадах, насамперед секретарів від первинних організацій до ЦК. Як наслідок, в оновленому статуті залишилось суто теоретичне положення про необхідність їхнього систематичного оновлення (без конкретних термінів) та забезпечення спадкоємності керівництва. Це, по суті, закріпило та легалізувало фактично повну незмінюваність керівництва практично на всіх рівнях партійної організації (особливо на найвищому).

Остаточне юридичне оформлення всевладдя партійної номенклатури отримало у новій Конституції СРСР (7 жовтня 1977 року), яка відображала основні політико-ідеологічні та економічні зміни брежнєвського періоду. Зокрема, вже у преамбулі було стверджено, що в СРСР побудовано розвинуте соціалістичне суспільство, яке є закономірним етапом на шляху до комунізму. Крім того, однопартійна система (тобто монопольне становище КПРС у політичній системі СРСР) та, як наслідок, легалізація монопольної влади партноменклатури була закріплена у статті 6, що визначала КПРС як «керівну та спрямовуючу силу радянського суспільства, ядро його політичної системи, державних та громадських організацій» [7].

По-третє, комплексна трансформація (лібералізація та демократизація) політико-ідеологічного та соціально-економічного устрою Радянського Союзу, яка розпочалась після обрання Генеральним секретарем ЦК КПРС у березні 1985 року М. Горбачова у рамках проголошеної ним концепції «перебудови» (спочатку у вигляді стратегії «прискорення соціально-економічного розвитку країни»). Зокрема, на XXVII з'їзді КПРС (лютий–березень 1986 року) відбулося ухвалення нової редакції програми партії, в якій був затверджений оновлений ідеологічний курс на «вдосконалення соціалізму» в контексті «прискорення соціально-економічного розвитку країни». Таке вдосконалення передбачало «якісне перетворення всіх сторін життя радянського суспільства», яке б мало забезпечити покращення добробуту «кожної сім'ї, кожної радянської людини» [10, с. 121–122, 139, 187].

Основні принципи ініційованої ним політики «перебудови» М. Горбачов виклав у виступі на пленумі ЦК КПРС (січень 1987 року) та у праці «Перебудова і нове мислення для нашої країни та для всього світу» (листопад 1987 року). Тож «перебудову» він визначав, зокрема, як «глибоке оновлення усіх сторін життя країни, надання соціалізму найсучасніших форм суспільної організації, найповніше розкриття гуманістичного характеру нашого устрою у всіх його вирішальних аспектах – економічному, соціально-політичному та моральному» [3, с. 16]. «Коротше кажучи, **потрібна широка демократизація усього життя суспільства**», – зауважував М. Горбачов [4, с. 27].

передусім носій нового класу власників та експлуататорів», – наголошує М. Джилас [5, с. 198, 219]. М. Восленський також визначив політичну бюрократію Радянського Союзу (партійну номенклатуру) як новий правлячий, експлуататорський та привілейований клас. «Номенклатура – не чиновництво, а клас, причому клас пануючий», – зауважує він [2, с. 214].

Один із центральних принципів зазначеного процесу оновлення був виражений у гаслі «Більше соціалізму, більше демократії». Суть «перебудови», за його словами, у тому, що вона поєднує соціалізм і демократію [4, с. 31–34]. Тож в практичній політичній площині цей принцип виявлявся насамперед у лібералізації та демократизації усієї системи політичних відносин, переведенні політики у публічне поле, значному послабленні політичної цензури, наданні доступу громадянам до альтернативної інформації, а також розширенні можливостей для контролю і критики партійних органів та органів державної влади (забезпечення «широкої гласності» у всіх сферах життя суспільства) [4, с. 72–78].

Надважливим аспектом «перебудови» у політичному вимірі стала суттєва демократизація внутрішньопартійного режиму КПРС, яка була спрямована на послаблення влади партійної номенклатури та оновлення партапарату відповідно до потреб «перебудови» – виведення з керівного складу партії консерваторів та поповнення його реформаторами. За словами М. Горбачова, головною помилкою кадрової політики партії у попередні роки було порушення природного процесу оновлення партійного керівництва, що призвело до його застою. Це зумовило послаблення працездатності партійного та державного апарату. Основна причина зазначених негативних процесів у партії, на його думку, полягала у слабкості демократичних начал у кадровій політиці. Тому він ініціював процес розширення внутрішньопартійної демократії, в основу якого поклав підвищення ролі виборних органів партії, відновлення контролю за діяльністю виконавчих органів та їхніх керівних кадрів [3, с. 41–48; 4, с. 17, 23, 52]. Одним із основних результатів цього процесу стала поступова децентралізація внутрішньопартійного життя, відновлення справжніх дискусій з можливістю всебічної критики партійного керівництва та державного курсу та, як наслідок, відродження фракцій (платформ) всередині партії (йдеться насамперед про консерваторів, які у серпні 1991 року підтримали путч, та реформаторів на чолі з Б. Єльциним).

Отже, «перебудову» в контексті ідейно-інституційної еволюції КПРС необхідно концептуалізувати як спробу глибокого реформування партії – її переведення на позиції демократичного соціалізму та єврокомунізму. Ставши, на нашу думку, апогеєм поступових процесів лібералізації та демократизації політичної системи СРСР і внутрішньопартійного режиму КПРС, які розпочались після смерті Й. Сталіна, вона у підсумку призвела до таких суттєвих взаємопов'язаних наслідків: по-перше, максимального за весь час існування КПРС звуження внутрішньопартійного централізму та розширення демократизму (окрім відновлення широких внутрішньопартійних дискусій та відродження ідейно-теоретичних течій всередині партії, треба також згадати, наприклад, про те, що у липні 1990 року Генерального секретаря ЦК КПРС вперше обирав не Пленум ЦК, а делегати ХХVIII з'їзду КПРС, причому на альтернативній та конкурентній основі); по-друге, значного послаблення та падіння влади партійної номенклатури; по-третє, втрати комуністичною партією політико-ідеологічної та владної монополії в суспільстві – у березні 1990 року до Конституції СРСР були внесені зміни, які скасовували статус КПРС як керівної та

спрямовуючої сили радянського суспільства, ядра його політичної системи та запроваджували багатопартійну систему [6].

Однак затяжна політична та економічна криза в СРСР, послаблення та делегітимізація його основних політичних інститутів (передусім компартії) як всередині самого радянського суспільства, так і в європейських країнах «соціалістичного табору», у яких вона до того ж відбувалась в контексті посилення боротьби антикомуністичних рухів за ліберально-демократичні реформи, спровокувала невідворотний процес падіння у 1989 році прорадянських політичних режимів в країнах Центральної та Східної Європи, розпад соціалістичного блоку та крах самого СРСР і КНР у 1991 році.

Отже, можемо констатувати, що, **по-перше**, у ідеологічному вимірі:

– ідейний розвиток радянської компартії не виходив за ідеологічні рамки марксизму-ленінізму, обмежуючись варіаціями на тему шляхів побудови соціалізму та комунізму в Росії (з 1922 року – в СРСР). Тобто, іншими словами, напрями її ідеологічного розвитку були визначені різними відповідями на основне питання, яке постало після здобуття більшовиками влади у 1917 році: як (якими методами) будувати соціалізм і комунізм в Росії (СРСР) та як цей процес корелює з перспективами здійснення світової соціалістичної (пролетарської) революції?

– відповідь на це питання після смерті В. Леніна набула, по суті, значення одного з основних факторів ідеологічної легітимізації влади кожного з нових керівників партії та у певному ступені відображала зміни у політичному режимі СРСР: концепція побудови «соціалізму в одній країні» засобом здійснення «третьої революції» Й. Сталіна (передбачала, зокрема, повне та беззаперечне ідеологічне підпорядкування усіх компартій Москві, які мали здійснити революції в своїх країнах в ім'я захисту «соціалістичних здобутків» у СРСР; знаменувала утвердження тоталітарного режиму); концепція «повної та остаточної перемоги соціалізму в СРСР» та переходу до «побудови комуністичного суспільства» М. Хрущова (визнання можливості існування національних шляхів та багатоманітності форм переходу до соціалізму (не тільки засобом громадянських війн та революцій, а й унаслідок здійснення політичних і економічних реформ), що, де-факто, означало переведення перспективи здійснення світової революції у ідейно-теоретичну площину, а також певне послаблення ідеологічного диктату КПРС; знаменувала лібералізацію (десталінізацію) політичного режиму); концепція «розвинутого соціалістичного суспільства» Л. Брежнєва (відкладення перспективи побудови комунізму на невизначений термін та зосередження уваги на захисті соціалізму від «ворожих дій імпералізму та капіталістичної реакції», що означало посилення ідеологічного контролю Москви над компартіями на тлі загострення протистояння з Заходом (доктрина Брежнєва); припинення лібералізації політичної системи та її консолідація у формі авторитарно-бюрократичного режиму); концепція «перебудови» (як продовження ідей Ю. Андропова та К. Черненко щодо необхідності реформування системи управління та економічної системи СРСР) і «вдосконалення соціалізму» М. Горбачова (проголошення

демократичного (мирного) шляху безальтернативним варіантом побудови соціалізму (отожнення соціалізму і демократії) та визнання суверенітету кожної держави в обранні шляхів власного суспільно-політичного та економічного розвитку (доктрина Горбачова), що означало остаточну відмову КПРС від ідеологічного диктату у межах комуністичного руху та від ідеї здійснення світової революції, тобто, де-факто, перехід партії на позиції демократичного соціалізму та єврокомунізму; лібералізація та демократизація політичного режиму);

По-друге, в інституційно-організаційному вимірі:

– еволюція КПРС була детермінована згаданими особливостями її ідеологічного розвитку та відображала основні етапи трансформації політичного режиму СРСР. Йдеться про те, що: 1) утвердження тоталітарного політичного режиму в СРСР за Й. Сталіна було безпосередньо пов'язано зі злиттям державного та партійного апарату, а отже, з формуванням внутрішньопартійного режиму тоталітарно-бюрократичного централізму (влада партійної бюрократії на чолі з партійним вождем); 2) лібералізація політичного режиму СРСР за М. Хрушова зумовила певне розширення внутрішньопартійної демократії, яке призвело до обмеження одноосібної влади керівника партії та посилення впливу партапарату (бюрократії) – формування внутрішньопартійного режиму авторитарно-бюрократичного централізму, остаточна консолідація якого відбулась у період правління Л. Брежнєва у формі встановлення влади партійної номенклатури; 3) лібералізація та демократизація політичного режиму в СРСР за М. Горбачова призвела до максимального за весь час існування КПРС розширення внутрішньопартійної демократії, падіння влади партноменклатури та, як наслідок, утвердження внутрішньопартійного режиму демократичного централізму.

Список використаних джерел

1. Брежнев, Л., 1970. 'Пятьдесят лет великих побед социализма', Доклад и заключительная речь на совместном торжественном заседании ЦК КПСС, Верховного Совета СССР и Верховного Совета РСФСР в Кремлевском Дворце съездов. 3–4 ноября 1967 г. В: Брежнев Л. Ленинским курсом. Речи и статьи: Т.2. Москва: Политиздат, с.75–145.
2. Восленский, М., 1991. 'Номенклатура. Господствующий класс Советского Союза', Москва: Советская Россия.
3. Горбачев, М., 1987. 'О перестройке и кадровой политике', Доклад Пленуму ЦК КПСС. 27 января 1987 г. В: Материалы Пленума ЦК КПСС. 27–28 января 1987 г., Москва: Политиздат, с.5–66.
4. Горбачев, М., 1988. 'Перестройка и новое мышление для нашей страны и для всего мира', Москва: Политиздат.
5. Джилас, М., 1992. 'Лицо тоталитаризма', пер. с сербско-хорватского, Москва: Новости.
6. 'Закон СССР от 14 марта 1990 г. №1360-I «Об учреждении поста Президента СССР и внесении изменений и дополнений в Конституцию (Основной Закон) СССР»'. [online]. Доступно: <http://constitution.garant.ru/history/ussr-rsfsr/1977/zakony/185465/> [Дата звернення 23 вересня 2018].
7. 'Конституция (Основной закон) Союза Советских Социалистических Республик, 1977'. [online]. Доступно: <http://www.hist.msu.ru/ER/Etext/cnst1977.htm> [Дата звернення 23 вересня 2018].
8. Пайпс, Р., 2005. 'Русская революция. В 3 кн. Кн.3. Россия под большевиками. 1918–1924', Москва: Захаров.
9. 'Программа Коммунистической партии Советского Союза', 1961, Москва: Госполитиздат.
10. 'Программа Коммунистической партии Советского Союза. Новая редакция', 1986, В: Материалы XXVII съезда

Коммунистической партии Советского Союза, Москва: Политиздат, с.121–187.

11. Хрущев, Н., 1956. 'О культе личности и его последствиях', Доклад XX съезду КПСС. 25 февраля 1956 г. [online]. Доступно: <http://lib.ru/MEMUARY/HRUSHEW/kult.txt> [Дата звернення 23 вересня 2018].

12. Хрущев, Н., 1962. 'О Программе Коммунистической партии Советского Союза', Доклад XXII съезду КПСС. 18 октября 1961 г. В: XXII съезд Коммунистической партии Советского Союза. 17–31 октября 1961 г. Стенографический отчет: Т.1. Москва: Госполитиздат. с.148–223.

References

1. Brezhnev, L. 1970. 'Piatdesiat let velikikh pobed sotcializma (Fifty years of the great victories of socialism)', *Doklad i zakliuchitelnaia rech na sovместnom torzhestvennom zasedanii TsK KPSS, Verkhovnogo Soveta SSSR i Verkhovnogo Soveta RSFSR v Kremlevskom Dvortse sezдов*. 3–4 noiabria 1967 g. V: Brezhnev L. *Leninskim kursom. Rechi i stati*: T.2. Moskva: Politizdat, s.75–145.
2. Voslenskii, M. 1991. 'Nomenklatura. Gospodstvuiushchii klass Sovetskogo Soiuz (Nomenklatura: The Ruling Class of the Soviet Union)', Moskva: *Sovetskaia Rossiia*.
3. Gorbachev, M. 1987. 'O perestroike i kadrovoi politike (On restructuring and the party's personnel policy)', *Doklad Plenumu TsK KPS (Fifty Years of the Great Victories of Socialism)*. 27 ianvaria 1987 g. V: *Materialy Plenuma TsK KPSS*. 27–28 ianvaria 1987 g., Moskva: Politizdat, s.5–66.
4. Gorbachev, M., 1988. 'Perestroika i novoe myshlenie dlia nashei strany i dlia vsego mira (Perestroika: new thinking for our country and the world)', Moskva: *Politizdat*.
5. Dzhyilas, M., 1992. 'Litco totalitarizma (The face of totalitarianism)', per. s serbsko-khovatskogo, Moskva: *Novosti*.
6. 'Zakon SSSR ot 14 marta 1990 g. № 1360-I «Ob uchrezhdenii posta Prezidenta SSSR i vnosenii izmenenii i dopolnenii v Konstitutsiiu (Osnovnoi Zakon) SSSR» ("USSR Law on the Establishment of the Post of President of the USSR and the Introduction of Changes and Additions to the USSR Constitution (Fundamental Law)", Mar. 14, 1990, №1360–I)'. [online]. Available at: <http://constitution.garant.ru/history/ussr-rsfsr/1977/zakony/185465/> [Accessed 23 September 2018].
7. 'Konstitutsiia (Osnovnoi zakon) Soiuz Sovetskikh Sotcialisticheskikh Respublik, 1977 (Constitution of the Union of the Soviet Socialist Republics, 1977)'. [online]. Available at: <http://www.hist.msu.ru/ER/Etext/cnst1977.htm> [Accessed 23 September 2018].
8. Paips, R., 2005. 'Russkaia revoliutsiia: V 3 kn. Kn.3. Rossiia pod bolshevikami. 1918–1924 (The Russia Revolution: In 3 Vol. Vol.1. Russia under the Bolshevik regime. 1919–1924)', Moskva: *Zakharov*.
9. 'Programma Kommunisticheskoi partii Sovetskogo Soiuz, 1961 (Program of the Communist Party of the Soviet Union, 1961)', Moskva: *Gospolitizdat*.
10. 'Programma Kommunisticheskoi partii Sovetskogo Soiuz. Novaia redaktsiia, 1986 (Programm of the Communist Party of the Soviet Union. New edition, 1986)', V: *Materialy XXVII sezda Kommunisticheskoi partii Sovetskogo Soiuz, Moskva: Politizdat, s.121–187*.
11. Khrushchev, N., 1956. 'O kulte lichnosti i ego posledstviakh (On the cult of personality and its consequences)', *Doklad XX sezdu KPSS*. 25 fevalia 1956 g. [online]. Available at: <http://lib.ru/MEMUARY/HRUSHEW/kult.txt> [Accessed 23 September 2018].
12. Khrushchev, N., 1962. 'O Programme Kommunisticheskoi partii Sovetskogo Soiuz (On the Programm of the Communist Party of the Soviet Union)', *Doklad XXII sezdu KPSS*. 18 oktiabria 1961 g.. V: XXII sezsd Kommunisticheskoi partii Sovetskogo Soiuz. 17–31 oktiabria 1961 g. *Stenograficheskii otchet*: T.1, Moskva: *Gospolitizdat*, s.148–223.

Shypunov H. V., Candidate of Political Sciences, Associate Professor, Department of Theory and History of Political Science, Ivan Franko National University of Lviv (Ukraine, Lviv), gennadij.shipunov@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-2961-3516>

Ideological and institutional evolution of the CPSU in the context of the USSR political regime's transformation

The article distinguishes and explores the main stages of the USSR political regime's transformation in 1953–1991. It was substantiated that this process had

determined the main trajectories of the ideological and organizational development of the CPSU: the liberalization of the USSR political regime during N. Khrushchev's rule restricted the undivided authority of the party leader and strengthened the influence of the party apparatus, determining thus the formation of the intra-party regime of authoritarian-bureaucratic centralism. Its final establishment happened during L. Brezhnev's rule when the power of the party nomenklatura has been consolidated. The liberalization and democratization of the USSR political regime during M. Gorbachev's rule caused the maximum expansion of intra-party democracy inside the CPSU than ever before, the fall of the party nomenklatura's power and the establishment of the intra-party regime of democratic centralism.

Keywords: political regime, liberalization, democratization, Communist Party, ideology, Marxism-Leninism, party organization.

УДК 321.323

Орлова В. О.,

кандидат юридичних наук, старший викладач кафедри соціології, філософії і права, Одеська національна академія харчових технологій (Україна, Одеса), vktorlova@gmail.com

Політичний сенс урядування у країнах ЄС

Метою даної статті є дослідження урядування як цілісного, системного феномену політичної практики західноєвропейських країн. Автор приходить до висновку, що урядування на Заході виступає багаторівневим та багатовекторним феноменом. Даний процес дозволяє досягнути дуже важливих для політичної системи результатів: гармонізувати взаємовідносини держави та суспільства, підвищити керованість соціуму, впорядкувати державні справи.

Ключові слова: урядування, громадське суспільство, відкритість, ефективність.

Термін «урядування» (англ. «governance») передбачає два взаємопов'язаних процеси: 1) процес прийняття певних рішень, що мають політичний потенціал; 2) імплементація даних рішень на усіх необхідних рівнях. Поняття урядування не має в українському політичному контексті повсюдного розповсюдження, однак поступово проблема ефективності урядування стає все більш актуальною, так сам, як у розвинених країнах. Там накопичений досвід вже дає відчутні і декілька десятиріч поспіль спостерігається покращення якості державних послуг, що є важливим критерієм розвиненості демократичного урядування. Саме тому актуалізується дослідження західноєвропейської практики урядування. Подібні розвідки ж злободенними також із-за того, що у перспективі дозволять створити підсистему демократичного суспільства, яка буде здатна адекватно реагувати на динамічні зміни у будь-якій сфері життєдіяльності.

Не применшуючи наукового доробку вітчизняних політологів все ж можна вважати, що наша політична наука більшою мірою все ж є пристосуванням західноєвропейських ідей, методик, парадигм. Засвоєння чужого досвіду та його переосмислення є домінуючим процесом, що формує наукових рельєф політичної сфери України. Одним з напрямків даного процесу виступає засвоєння термінології, яка у великій мірі визначає подальше засвоєння наукових теорій, концепцій, методик та технологій. Актуальність дослідження даної теми в контексті розвитку України продиктована недостатньою ефективністю взаємодії влади та суспільства, неспроможністю багатьох державних органів гідно відповідати на виклики сучасності.

Доцільно зазначити, що питання різноманітним проблемам урядування присвятила свої роботи ціла плеяда українських науковців та державних діячів: А. Мельник, О. Оболенський, А. Колодій, Р. Мельник, С. Телешун, О. Баранов, О. Голобуцький, М. Демкова, Д. Дубов, С. Дубова, О. Ємельяненко, П. Клімушин, І. Клименко, І. Коліушко, Н. Коритнікова, І. Кусп'як, К. Линьов, Ю. Машкаров, С. Гнатюк, С. Дзюба, Д. Дубов, Т. Ісакова, М. Ожеван, В. Семеновенко, А. Семенченко, І. Рубан, С. Пахомова, Д. Лук'яненко, О. Білорус, І. Грицяк, Ю. Павленко, А. Поручник, Є. Савельєва, Т. Кальченко, Ю. Макогон, Я. Столярчук та інші.

Метою даної наукової статті є дослідження урядування як цілісного, системного феномену політичної практики західноєвропейських країн.

Нові підходи до урядування, на думку експертів з Організації економічного співробітництва і розвитку, мають в XXI ст. включати у себе надання послуг, соціальні інновації, спільне виробництво для країн ЄС, а також добробут. Ці підходи передбачають можливості для максимізації доступу, охоплення та якості публічних послуг при наданні широких громадам. Вважається, що велику увагу слід приділяти технологіям, партнерству та соціальним інноваціям. Ключем до підвищення компетенцій у сфері урядування мають виступати стратегічне планування, забезпечення ефективної та відповідальної державної політики [1, с. 6].

В країнах Європейського Союзу урядування (governance) визначається як низка правил, процесів та норм поведінки, що стосуються способу реалізації владних повноважень, особливо щодо питань забезпечення їх відкритості, участі громадськості, підзвітності, ефективності та скоординованості дій. Таке розуміння свідчить про те, що в країнах ЄС держава є справді невід'ємним елементом громадянського суспільства й реально спрямована на обслуговування прав, свобод та інтересів громадян. Діяльність у цьому напрямі ґрунтується на таких засадах і з дотриманням наступних вимог і принципів: 1) відкритість (openness) передбачає активну комунікацію із громадськістю стосовно завдань і обов'язків різних органів влади та державних установ, а також рішень, які приймаються ними; 2) участь (participation) передбачає сприймання громадян та їхніх організацій не як пасивних об'єктів (або суб'єктів) політики й адміністративних рішень, а як безпосередніх, активних і зацікавлених сторін, що мають право брати широку участь у процесі прийняття адміністративних рішень на всіх етапах урядування – від початкових стадій і протягом усього циклу політики й управління; 3) підзвітність (accountability), що базується на засадах права європейців на «належне управління», окрім традиційних типів відповідальності (політичної та адміністративної) передбачає також обов'язок реагування влади на потреби громадян. Це вимагає чіткого розподілу обов'язків – не лише між органами й установами, що приймають рішення, але й між ними та інститутами громадянського суспільства. Також це передбачає й вищий рівень відповідальності з обох сторін; 4) ефективність (effectiveness): державна політика, законодавча й регуляторна системи повинні відповідати реальним суспільним потребам, мати чіткі цілі й прийматися із врахуванням оцінки їх очікуваного впливу та попереднього досвіду. Політичні й управлінські